

УДК 378.22.064

НІНА КЛІМОВА

Комунальний заклад «Середня загальноосвітня школа №4 імені А.С. Макаренка м. Дніпродзержинська»

ІДЕЇ А.С. МАКАРЕНКА В СВІТЛІ СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

Автор розглядає мету і засоби виховання в педагогічній спадщині А.С. Макаренка співзвучними вимогам Концепції виховання дітей та молоді в системі освіти сучасної Української незалежної держави, актуальність його ідей, які розкривають суть виховання як суспільного явища: єдність виховання і життя; мета виховання як розгорнута програма формування людської особистості; колектив як метод виховання; взаємовідносини колективу і особистості; самоуправління в колективі; виховання свідомої дисципліни; зв'язок навчання з продуктивною працею; праця як постійний компонент системи виховання; залучення вихованців у різноманітні життєві сфери, виховання господаря життя; всебічний розвиток особистості; роль сім'ї у вихованні дітей.

***Ключові слова:** А. С. Макаренко, виховання, особистість, колектив, дисципліна.*

Загальноприйнятою метою у світовій теорії і практиці гуманістичного виховання був і залишається ідеал всебічно розвинутої особистості, який іде із глибин століть.

Мета сучасного виховного процесу характеризується гармонією соціальних та індивідуальних цілей, завдань, співробітництвом у їх досягненні.

На процес виховання впливає родина, окремі педагоги, школа в цілому, суспільство з його виховними інститутами.

Визначаючи мету і стратегію виховання в сучасній незалежній Українській державі, доцільно звернутися до історичних джерел, до поглядів на цю проблему класиків української педагогіки. Вимогам Концепції виховання дітей та молоді в системі освіти України співзвучна проблема мети й засобів виховання у педагогічній спадщині А.С.Макаренка.

А.С.Макаренко, видатний український педагог, спрямовував свою діяльність на виховання справжнього громадянина своєї Вітчизни – людину морально стійку, працьовиту, творчу, колективістську, всебічно розвинену. Його погляди на мету й основні завдання виховання відповідають вимогам сучасного Закону України «Про освіту», Державної національної програми «Освіта», Концепції національного виховання, в яких наголошується, що метою виховання в сучасній українській школі є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору.

Педагогічна система А.С.Макаренка – це складна сукупність ідей і практичних рішень, основними з яких є:

- суть виховання як суспільного явища;
- єдність виховання і життя;
- мета виховання як розгорнута програма формування людської особистості;
- колектив як метод виховання;
- взаємовідносини колективу і особистості;
- самоуправління в колективі;
- виховання свідомої дисципліни;
- зв'язок навчання з продуктивною працею;
- праця як постійний компонент системи виховання;
- залучення вихованців у різноманітні життєві сфери, виховання господаря життя;
- традиції та їх виховна роль;
- педагогічний колектив і його центр;
- всебічний розвиток особистості;
- роль сім'ї у вихованні дітей.

А.С.Макаренко категорично поставив питання про моральне обличчя особистості як рушійної сили її поведінки та вчинків. Він стверджував, що лише висока ідейність, гуманістичні принципи моральності, громадянська цілеспрямованість здатні викликати в людини до життя нові, громадянські, риси волі й характеру. Воля й характер, підкреслює педагог, не спадкові якості, не біологічно зумовлені, а виховуються в конкретних суспільно-історичних умовах. Воля – це готовність діяти, спрямована усвідомленістю почуття обов'язку перед колективом, перед Батьківщиною. Риси характеру розвиваються під впливом суспільних особливостей життя, на основі переконань і моральних якостей людини, під виховним впливом педагога. Тільки правильно організована діяльність вихованця дає можливість виховати в нього найкращі якості волі й характеру.

Педагогічна позиція А.С. Макаренка була глибоко гуманістичною, особливістю її – нове усвідомлення позиції людини на землі, нові шляхи довіри до людини і нові принципи суспільної творчої дисципліни. «Якомога більше поваги до людини і якомога більше вимогливості до неї», – таким був його основний педагогічний принцип.

А.С.Макаренко вважав, що мета виховання впливає з наших соціальних потреб, з нашого суспільного життя: «Я під метою виховання розумію програму людської особистості, програму людського характеру, при цьому в поняття «характер» я вкладаю весь зміст особистості, тобто і характер зовнішніх проявів і внутрішньої переконливості, і політичне

виховання, і знання – абсолютно всю картину людської особистості; я вважаю, що ми, педагоги, повинні мати таку програму людської особистості, до якої повинні прагнути».

Сьогодні в Україні загальна мета виховання конкретизується через систему виховних завдань, які об'єднані в напрями:

- інтелектуальне виховання (засвоєння системи знань з навчальних предметів; розвиток пізнавального інтересу, творчої активності, мислення, раціональної організації навчальної праці; розвиток критичного мислення, здатності усвідомлювати та відстоювати особисту позицію; вироблення вмінь самостійно здобувати знання і застосовувати їх в практичній діяльності; формування особистісного світогляду);

- патріотичне виховання (виховання любові до рідної землі, родини, свого народу, Батьківщини, громадянського обов'язку перед країною. суспільством; культивування кращих рис української ментальності; виховання бережливого ставлення до національного багатства країни: мови, культури, традицій; формування національної свідомості і політичної культури; вироблення етики міжнаціональних стосунків);

- правове виховання (прищеплення поваги до прав та свобод людини і громадянина; виховання поваги до Конституції, законів України, державних символів; формування усвідомлення взаємозв'язку між ідеями свободи, правами людини та її громадянською відповідальністю);

- моральне виховання (формування основ загальнолюдської і народної моралі: совісності, порядності, тактовності, співчуття, милосердя, доброти, чесності, гуманності, толерантності та інших добродійностей; виховання поваги до батьків, духовної єдності поколінь, почуття власної гідності, готовність будувати своє життя за принципами гуманізму; виховання культури поведінки);

- художньо-естетичне виховання (оволодіння основами народного мистецтва, музики, архітектури, усної народної творчості, національної пісенної і танцювальної культури, побуту, ремесел, гри; формування системи знань про світову культуру і мистецтво; розвиток естетичних потреб і почуттів, розвиток художніх здібностей і творчої діяльності);

- трудове виховання (вироблення свідомого ставлення до праці як вищої цінності людини і суспільства; формування уміння самостійно й ефективно працювати, готовності до праці в умовах ринкової економіки; виховання господаря й господарської відповідальності);

- екологічне виховання (формування розуміння необхідної гармонії людини з природою, готовності до активної екологічної діяльності; виховання почуття відповідальності за природу як національне багатство, основу життя на землі);

- фізичне виховання (забезпечення повноцінного фізичного розвитку дітей і молоді; виховання відповідального ставлення до зміцнення власного здоров'я; розвиток потреби у здоровому способі життя);

- статеве виховання (психосексуальна підготовка; формування готовності вкласти шлюб і виконувати сімейні обов'язки; формування культури сімейних і статевих відносин).

До основних принципів виховання А.С. Макаренко відносив повагу і вимогливість, щиросердечність і відкритість, принциповість, турботливість і уважність, знання, вправи, загартування, працю, колектив, сім'ю, кількість любові та міру суворості, дитячі радощі, гру, покарання й винагороду.

Уся педагогічна діяльність А.С. Макаренка пронизана глибокою вірою у великі можливості вихованців. У своїй роботі педагог виходив з такого положення: «Відповідальність перед дітьми – це відповідальність перед історією; сьогоднішні діти – це завтрашня історія, завтрашнє майбутнє людства, нашої великої справи». Він вважав, що педагогіка повинна орієнтуватись на позитивні риси особистості. Педагог підкреслював, що людина не може бути вихованою тільки шляхом безпосереднього впливу на неї іншої людини, якими б властивостями ця людина не володіла. Виховання – це соціальний процес у широкому розумінні слова.

Оскільки складовими мети виховання є насамперед та сукупність якостей особистості, необхідність яких визначається потребами суспільства, до таких якостей А.С.Макаренко відносив почуття приналежності до колективу, у якому даний індивід перебуває (навчається, працює), поваги до встановлених у цьому колективі норм життєдіяльності, поведінки, здатність дотримуватись правил і норм колективістського життя; відчуття рівності між членами колективу; прагнення бути господарником, тобто вміти організувати свою роботу, роботу інших членів колективу, а також керувати цією роботою, вміти оцінювати її результати, бути охайним, життєрадісним і постійно дбати про свій фізичний, фізіологічний і нервовий стан, дбати про оволодіння достатньою сумою знань і навичок. При цьому педагог наголошував, що рівень досягнутості виховання в кожному з вище перерахованих станів може бути як завгодно високим у залежності від індивідуальних талантів і нахилів виховання.

Серцевиною системи виховання особистості в педагогічній діяльності А.С. Макаренка було його вчення про колектив, який вважав «найголовнішою формою виховної роботи». Сьогодні визначено, що розвиток особистості здійснюється з допомогою роботи в групі дітей за участю дорослих. Індивідуальність може виявити, розкрити себе тільки в зіткненні особистого досвіду, знань, розуміння інших людей. І саме колектив є найбільш ефективним «полем» для придбання досвіду бути «особистістю».

Колектив, що являє собою модель взаємин, прийнятих у суспільстві, є «місцем для тренування соціальних взаємин», або, як писав А.С. Макаренко, «гімнастичним залом для вправління в моральності». Педагог надавав становленню досвіду основоположного значення в розвитку особистості. При цьому він нерозривно пов'язував становлення індивідуального досвіду з досвідом колективним. Мова йде про досвід соціалізації особистості, тобто становлення особистісних якостей, що забезпечують їй можливість самореалізації, здатність конструювання свого життя в контексті соціуму.

Саме в зв'язку з виховуючим впливом колективу на особистість вихованця великий педагог і вводить в обіг поняття середовища й характеру його впливу на вихованця. Він бачив, що конкретна особистість завжди безпосередньо залежить як від самого середовища, у якому перебуває, так і від тих відносин, які складаються в неї з умовами її життя, в межах яких діють не тільки позитивні, а й негативні фактори. Тому завдання вихователя, стверджував А.С. Макаренко, насамперед полягає в такій організації процесу виховання, щоб вихованець був включений у систему основних відносин особистості й природи та навколишнього суспільного життя. Це досягається за допомогою участі вихованців у різних видах діяльності (навчальній, трудовій, суспільній, ігровій, організації побуту, споживання тощо). У цьому сенсі все життя вихованця (як і людини взагалі) становить собою складну систему різносторонніх відносин з навколишньою дійсністю. А.С. Макаренко розумів сутність людини як єдність природного й соціального і у своїх колективах ставив завдання розвитку індивідуальності через гармонізацію стосунків особистості і колективу: «Проблема особистості може бути вирішена, якщо в кожній людині бачити особистість».

Певна річ, ефективність виховної роботи і сьогодні прямо залежить від широти й багатства тієї системи взаємин у процесі виховання, яку проектує школа, вчитель, педагогічний та учнівський колектив.

Колектив як гуманно організоване співтовариство фільтрує негативні впливи суспільства, захищає особистість, розвиває особистісні якості, завдяки яким у кожній людині з'являється здатність протистояти цим негативним впливам і будувати своє життя, використовуючи все позитивне, що є в соціальному досвіді. А.С. Макаренко теоретично і практично визначив шляхи побудови такого виховуючого колективу, який створює найбільш сприятливі умови для всебічного розвитку особистості, підготовки її до життя, здійснення комплексного підходу до виховання. Виховуючий колектив, як його розумів педагог, ніби об'єднує силу різних впливів природи, суспільства, продуктивної праці на особистість, коли виховання досягається не словесними повчаннями, а тільки через життя, роботу, прагнення самого колективу.

Колектив виконує і функцію «вироснування» культурного досвіду дітей. Вступаючи в процес різноманітної діяльності, у різні взаємини, вихованці ніби «просочуються» культурою того суспільства, у якому вони живуть, і не тільки «привласнюють» накопичений досвід, а й розвивають такі особистісні якості, які дозволяють їм виробляти нові цінності й у прагненні до нових сенсів «підноситися» у своєму подальшому розвитку й самоактуалізації. При цьому організується колективна розумова діяльність, колективне емоційне співпереживання тощо, причому кожен член колективу в такій діяльності «бере» стільки, скільки дозволяють йому його здібності, розвиток, але з орієнтуванням на наступну еволюцію. Це найвищою мірою гуманний підхід, тому що в колективній діяльності, бачучи поруч із собою зразки більш високого рівня, кожен має перспективу свого особистісного подальшого руху.

Саме колектив розглядався і розглядається і як середовище соціалізації особистості, і як сфера її самореалізації. Тільки в колективі людина може опанувати досвід емпатійного ставлення до людей, коли здатність до співпереживання і співчуття стає рисою особистості і виявляється у взаєминах із будь-якими людьми, а не тільки з родичами і друзями. Тільки тут людина може набути цілісного й повноцінного досвіду «бути особистістю». Ідея самоактуалізації, збереження автентичності особистості, яка лежить в основі особистісного підходу, якнайкраще реалізується в умовах організованого гуманного співтовариства.

Особливу увагу А.С. Макаренко приділяв питанням єдності управління і самоврядування. Педагогічна майстерність у тому й полягає, щоб, зберігаючи суворе підпорядкування, відповідальність, дати широкий простір ініціативі. Педагогічне керівництво буде правильним у тому випадку, якщо між педагогами і вихованцями складеться такий стиль відносин, при якому стане нормою взаємна повага, відданість інтересам колективу і суспільства.

А.С. Макаренко вважав важливим питання виховання в сім'ї. Кожен батько, кожна мати повинні знати, що вони хочуть виховати в своїй дитині. Слід завжди пам'ятати: вони народили і виховують сина чи дочку не тільки для своєї батьківської радості. У сім'ї і під керівництвом батьків росте майбутній громадянин. «Виховання в тому й полягає, що більш доросле покоління передає свій досвід, свою пристрасть, свої переконання молодшому поколінню». І якщо батьки виховують погану людину, біда від цього буде не тільки їм, а й багатьом іншим людям, усьому суспільству.

Педагогічна спадщина А.С. Макаренка, його погляди на визначення суті й характеру виховання, на визначення мети й засобів виховання є актуальними і для сьогодення. Значущість його досвіду у створенні системи виховання підростаючого покоління, що ґрунтується на принципах справжнього гуманізму, соціальної рівності та свободи особистості. А.С. Макаренко створив нову філософію виховання, орієнтовану на олюднення як власне процесу виховання, його середовища, так і суб'єктів виховання – вихованців і вихователів.

Силу і життєвість системи видатного педагога підтверджує повсякденна діяльність сучасної школи. Його педагогічна система спрямована на удосконалення педагогічної майстерності учителів і самоврядування школярів, поєднання навчання з продуктивною працею і розвитком обдарованості дітей, виховання дисципліни і почуття відповідальності.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про освіту».
2. Концепція виховання дітей та молоді у національній системі освіти.
3. Макаренко А.С. Воспитание гражданина / А.С. Макаренко. – Москва: Просвещение, 1988. – 304 с.
4. Макаренко А.С. Педагогические сочинения: в восьми томах / А.С. Макаренко. – Москва: «Педагогика», 1984. – Т.1 – 368 с.
5. Макаренко А.С. Педагогические сочинения: в восьми томах / А.С. Макаренко. – Москва: «Педагогика», 1984. – Т.4 – 400 с.
6. Іванченко А.В. А.С.Макаренко про мету й засоби виховання / А.В.Іванченко. //Вісник Житомирського державного університету ім. І.Я.Франка. – 1998. – №2. – С.3-6.

7. Гриценко Л. Розвиток індивідуальності в колективах А.С.Макаренка. / Л.Гриценко // Завуч. – 2003. – №3. – С.4.
8. Гриценко Л. Особистісний підхід і колектив: конфронтація чи єдність / Л.Гриценко. // Завуч. – 2003. – №3. – С.4-5.

Стаття надійшла до редакції 13.02.2013

Климова Н.

Коммунальное учреждение «Средняя общеобразовательная школа № 4 имени А.С. Макаренко г. Днепродзержинска», Украина

ИДЕИ А.С. МАКАРЕНКО В СВЕТЕ СОВРЕМЕННЫХ ПОДХОДОВ К ВОСПИТАНИЮ ЛИЧНОСТИ

Автор рассматривает цели и средства воспитания в педагогическом наследии А.С. Макаренко, которые созвучны с требованиями Концепции воспитания детей и молодежи в системе образования современного украинского независимого государства, актуальность его идей, раскрывающих суть воспитания как общественного явления: единство воспитания и жизни, цель воспитания как развернутая программа формирования человеческой личности; коллектив как метод воспитания; взаимоотношения коллектива и личности; самоуправления в коллективе, воспитание сознательной дисциплины, связь обучения с производительным трудом; труд как постоянный компонент системы воспитания, привлечение воспитанников в различные жизненные сферы, воспитание хозяина жизни; всестороннее развитие личности, роль семьи в воспитании детей.

Ключевые слова: А. С. Макаренко, воспитание, личность, коллектив, дисциплина.

Klimova N.

Communal institution "Secondary school № 4 A.S. Makarenko of Dneprodzerzhinsk", Ukraine

MAKARENKO IDEAS IN THE LIGHT OF MODERN APPROACHES TO EDUCATION OF PERSONALITY

The author examines the aims and means of education in Makarenko 's pedagogical heritage , which are in accord with the requirements of the concept of education of children and youth in the education system of modern Ukrainian independent state. And today, the basic ideas remain relevant Makarenko , revealing the essence of education as a social phenomenon : the unity of education and life, the goal of education as a comprehensive program of formation of the human person; collective as a method of education , relations and collective identity; government in a collective, conscious discipline education , communication education with productive labor , labor as a permanent component of the educational system , the involvement of students in the various spheres of life and raise a host of life -round development of the individual , the family's role in the upbringing of children.

Keywords: Makarenko, upbringing, personality, team discipline.